

is, kérdés. Itt, ahol mozgásterünk a képzeletünkre szorítkozik, s jó, ha idő előtt gombostűre nem tűznek, mind gyakrabban jut eszembe a kert. Mászkálok fáim-bokraim közt, lehajlok egy-egy ágaimtól elejtett gyümölcsért, kitépek egy-egy gyomot”. S szinte látja a meggyfát, amely képzeletében Ida jelképe lett, amint „gyümölcsössel büszkén megrakott ágaival” nyújtózik a magasba. Ida egyszer – a meggyfát csodálva – a szépségről beszélt neki, „amely az öregséggel nem sorvad el egészen” – s közben nyilván magára /is/ gondolt.

Ida emlékezetében is fel-felvillan egy kép, amint Lajossal együtt üldögélnék a hűvösödő kertben, s a meggyfáról beszélgetnek, „amely végre mintha megmozdult volna”. „Feketére festett, dúsan áttört, szantálnál finomabb legyezőnk, az anyaföld által marokra fogva, fönt sötétkéssel, némi ózüsttel, csak sejthető vörössel csipkézetten, ütemesen keverte, hajtotta felénk a kert illatát”. „Ne menjünk be?” – kérdezte Ida, vörösen lángoló, kiütésekkel vagy szunyogcsípéssel teli karját mutatva. S Lajos gyengéden válaszolt: „Mehetünk, kedves”. Ida másnapra belázasodott... Igen, mehetünk; s megyünk is, ha itt az Idő...

Belefáradva a napi teendőkhöz, kicsit talán meg is csömörülve az elmúlt időszak történéseitől, némileg a kórháztól is, Ida egy nap pihenőt engedélyez magának: *nemet* mond mindenre, nem megy sehova. Lakása ablakából nézi, amint két munkás az útburkolatot javítja. „Tisztán lehetett látni a járda csúnya sebeit, a sűrű, vörös szurkot, amely mint ha alvadtvér lett volna. A lemenő Nap ,vére’? „A térdepelő ember szépen elsimította a szurkot; aztán, indulófélben, Ida felé intettek, majd útjukra indultak. Ida egy darabig még nézte őket – „egyetlen enyészpontban vesznek el mindketten, gondolta, de ezt már nem volt kedve megvágni...”

Ezzel a képpel zárul a kisregény, mintegy hősei jövőjét is sejtetve. A vér színe, a lemenő nap, s a két távozó, lassan elenyésző figura a tájban: mintha totálplánban vetítené ki az író a két ember zsurgorodó alakját. Amint eltűnnek a Térben és Időben...

Így megyünk el mindannyian – ki ekkor, ki akkor; hátunk mögött hagyva a Pillanattá zsurgorodott életet. S ha eleinte tiltakozunk is ez ellen – végül beletörődünk. A Kert tovább virágzik – Zsuzsa és kislánya majd folytatja Lajos félbehagyott munkáját; Péterke is továbbadja, továbbviszi a szeretetet, amit Idától, (fel)nevelő anyjától kapott.

Czilczér Olga csendes, finom – a szó Arany János-i értelmében vett – humorral szemléli az elmúlást. Némi melankóliával, de tudomásul veszi, s erre int bennünket is: mindnyájan alá vagyunk vetve az Élet közös törvényének, s testünk az enyészeté... Távozzunk tehát emelt fővel ebből a világból, amikor eljön annak az ideje.

(Pannónia Könyvek, 2012)

G. Komoróczy Emőke

Tempo perdidó

(Czigány Zoltán: Az utolsó mondat)

Czigány Zoltán posztumusz kötete, *Az utolsó mondat* a Hungarovox Kiadó gondozásában megjelent válogatás. Hasonló jellegű gyűjtemények szerkesztőinek szándéka többfajta lehet. Egyfelől a szerző korábban nem publikált írásainak közlése, másrészt az egész életmű kritikai igé-

nyű, teljességre törekvő előtárása, de vezetheti a válogatókat valamilyen sajátos szempont, az íróra jellemző stílusjegyek felrajzolása, az alkotó attitűdjeinek, poétikai elveinek prezentálása is. A szóban forgó könyv láthatóan elsősorban ez utóbbi szempontot érvényesíti, hiszen nem tartalmaz kiadatlan, a nyilvánosság számára még újdonságot jelentő darabokat, nem érvényesít szigorú kronológiát, mivel az itt olvasható történetek nem feltétlenül a megszületés és az eredeti megjelenés rendjében követik egymást. Az viszont tagadhatatlan és látható rendszerezői szándék, hogy egy írói alkat fontos és jellemző pillanatait villantják fel a novellák. A biografikus súlypontokat kijelölni igyekvő elgondolásban a kötet címe, a korábbi, *Az utolsó fiannak* című kiadvány egyik írása (*Az utolsó mondat*), valóban könnyen kínálkozó és hatásos választásnak tűnik. Arról nem is beszélve, hogy a végső „jelentkezés” szövegei részben, ha nem is egészében igazodva a Czigány-oeuvre korábbi építőköveinek megjelenési idejéhez, így egymás mellé helyezve valóban egy életút állomáisait jelző narratívát követnek. A sokoldalú, dokumentumfilmesként, televíziós szerkesztőként, íróként, irodalomszervezőként is tevékenykedő alkotó elbeszélései, mesenovellái a változatosság keretei között láthatóan erre a részben kronologikus, ám sokkal inkább tematikus ívre feszülnek fel, a kötetet indító *Az első énektől* a kiadványt záró *Az utolsó zongorázásig* tartó, konfesszionális jelentéstartalmakat működtető szálra.

Czigány Zoltán prózájának rétegeiben képzettségeinek és professzióinak megfelelően a zenei műfajok és szerkezetek, a filmes látásmód részben dokumentarista, részben fikciós eszközei, a jelenségeket a gyerek megfigyelők szemmagasságából látott képek bukkannak fel leggyakrabban. Fontos szerepet játszik bennük az utazás, a peregrinus narrátorok kulturális emléknymok és eltűnő életformák után kutató adatgyűjtő technikái. Az író helyei, gyerekkori zebegényi, óbudai, tabáni terepei, a Kárpát-medencebeli, elsősorban erdélyi vándorlások, a Mediterráneumot, főként az olasz városokat feltáró tekintetek meséi, miközben az „utaztató” esszenovella hagyományába illeszkednek, a magyar nemzeti kultúrával is mindig reflektált viszonyban maradnak. A gyűjteményt indító *Az első ének* is ebbe a tartományba tart, amikor könnyen kínálkozó felütéseként Szent Gellért legendájának legismertebb, magyar dallamokról szóló részletét ismételve vezet be abba a poétikai jegyekkel erősített univerzumba, amelyben a ritmusok és a hangjegyek a próza állandó, otthonos codái. A jellegzetesen közép-európai, multikulturális identitású család és a szellemi otthon adó környezet részleteit feltáró elbeszélők feljegyzései Czigánynál sokszor zene-történeti és -elméleti áttekintő részletekkel bővülve nyerik el saját karakterüket. A gyűjteményt indító egység az alkotó első könyvének címét ismétli (*Zendülés az idő ellen*), miközben a fiatalkori helyekben otthonosan mozgó, a gyerekkor világát magabiztosan előhívó, a múlt terepein átsétáló elbeszélőivel előlegezi azt a jelentéstartalmat, amelynek az alkotó későbbi mesenovellái lesznek majd igazi esszenciái. A szóban forgó ciklus hosszú című darabja (*Majd megmondok neked valamit: egy titok hangot, ami a szívemben dobog*) a gyerekkor elbeszélés-változataiból soha ki nem szakadó megfigyelői attitűdöt hívja elő, az pedig határozottan érzékelhető, hogy a szerző sokra emlékszik ebből az életszakaszból, annak rezdüléseit követő érzékenységgel minden műfaji regiszterben képes elbűvölni közönségét. *Az utolsó mondat* bőven tartalmaz ilyen természetű víziókat, ahogy az alább idézett részlet is hasonló szellemű: „A kisgyerek úgy érzi a mindenség darabjának magát, mint a kavicsokat. Ez a min-

denhez való közellét teszi láthatóvá a titkot: a dolgok lényegének szabad átélését, ami nem más, mint az ellenőrizetlen valóság.” A prózairó Czigány elbeszéléseinek kezdettől fogva erős jegye a halál olykor nosztalgikus, olykor patetikus, a legtöbbször rezignált és plasztikus szépirodalmi megjeleníthetőségének keresése. *A mulandóság első csapása* című rövid írás a természet állapotváltozásainak lajstromozását fókuszába állító, az elvirágzás és a haldoklás színekdochéját megvalósító aforizma, amely a világirodalom ismert elmúlásélményeit (l. Jeszenyin, Tolsztoj) használva érkezik meg a személyesség puritán és őszinte határáig.

Az összegző gyűjtemény második részében (*Magyarországi levelek*) a korábbi, azonos című könyvben kidolgozott és begyakorolt, majd a 2001-es novelláskötetben (*Posta Dukába*) megismételt és újabb darabokkal bővülő forma, a levélregény imitációját végrehajtó „missilisek” kapnak teret. Mikes Kelemen híres levelei a hazavágyódás, Czigány hozzá írt „válaszai” az erdélyi helyekben felfedezett és újra megtalált „szülőföld” dokumentumai. Az utazások révén látott partiumi és székelyföldi tájak a hazai helyekhez hasonlóan otthonos és biztos kapaszkodók, olyan kiindulópontok, amelyekből útra kelhet az elbeszélő képzelete, ahonnan megkezdődhetnek a kimozdulások történetei. Bár Czigány Zoltán prózája sokszor éppen műfajainak pillanatnyisága, mondanivalójának alkalmisága miatt hat itt-ott túlpontírozottnak, mégis úgy tűnik, elbeszélései, a Kárpát-medence emblemikus tájait bejáró scriptorainak történetei közül azok a legjobbak, amelyek ebbe az esszéisztikus felfedezői hagyományba illenek. A történetek hol mértéktartó visszafogottsággal, hol áradó szenvedélyességgel beszélnek el a tényleges haza és a teremtett otthonok domborzatának határait végigtapogató krónikások sorsát. Narrátoraik az európai kultúrtörténeti emlékezet emblemikus helyein zajló filozofikus töprengések átélői, akik az idő múlását a dolgok eltűnése, elvesztése felől láttatják. Különösen sűrítetten jellemzi ez az utolsó válogatás szóban forgó, fiktív és tényleges levelezésekből építkező egységét, köztük az *Eső Abbáziában* című elbeszélést. A magyar és a világirodalom tengerélményét sűrítő és újratemtő szűzsében a *Halál Velencében*, a *Hajnali részegség*, *Az eltűnt idő nyomában* töprengő, tépelődő hőseinek mások életét fürkésző gesztusai testesülnek meg, a Thomas Mann-i vagy éppen a Kosztolányi Dezső-féle próza thalasszális víziói jelennek meg újra. A sűrű szövésű szövegközi hálónak köszönhetően az *Eső Abbáziában* lírai útirajz, a tragikusan hamar lezárt életmű és e válogatás egyik legjobb története.

Czigány Zoltán írásainak érzelmes vonala a gyerekkor pszichés természetének, emléknymokhoz kapcsolódó létállapotainak láttatása. Szemlélőit jellemezve talán nem is az empátia a legmegfelelőbb szó, sorait olvasva úgy tűnik, ő egyszerűen nem lépett ki ebből az érzéki szférából, annak működési mechanizmusait, azok legapróbb mozzanatait is hitelesen képes tükröztetni. Minden bizonnyal ezért olyan elevenek és olvasói körökben is sikeresek a pálya utolsó éveiben született mesenovellák, a *Csoda és Kósza*-sorozat darabjai. A két kalandor ló bolyongásai koherens részletei az életműnek, a próza más regiszterű és műfajú részleteit figyelmesen olvasók számos ponton ismerősnek érezhetik a jelen hétköznapi kulisszái közt zajló hancúrozásait, váratlan fordulatokat tartogató maratonjaikat. A két, vidéki és nagyvárosi terepeken mozgó kóborló hol a Gödöllő környéki térséget járja be, hol a kedvelt dél-európai turistacélpontok felé veszi az irányt, miközben szellemes dialógusaik-

ban a létezés súlyosabb kérdései is ott rejtőznek. *Az utolsó mondat* harmadik fejezetében újraközölt kalandjaikban, ugyanúgy, ahogy az alkotó „felnőtteknek szóló” szövegeiben, felbukkan a tenger végtelensége (*Csoda és Kósza Olaszországban, Csoda és Kósza Santorinín*), miközben a mulandóság intim közelségből történő megfigyelése is egyre inkább fontossá válik. A mesékben a „felnőtteknek szánt” elbeszélésekhez hasonlóan határozottan jelennek meg az eltűnés mozzanatai: „[É]s jókedvűek voltak, amíg meg nem haltak. De nem haltak meg.” (*Csoda és Kósza mint órásmesterek*). A két ló dialógusai a mese stílusjegyei segítségével teszik a létezés legkomolyabb kérdéseit könnyen megoldhatóvá, felvetéseik pedig mintha a gyűjtemény utolsó ciklusának (*Alkonyat*) pusztulásról szóló képzeletét készítenék elő. A könyv zárlatának szánt *Az utolsó zongorázás* végkövetkeztetése a *Csoda és Kósza mint órásmesterek* pandanja, hiszen a mese szituációjával ellentétben inkább az alkotói én egzisztenciális kérdéseit hangsúlyozza: „Aztán nem próbáltunk többet. Ráadásul én hamarosan meg is haltam.” Bár az életmű jellegét és természetét átfogóan feltáró válogatás nem nélkülözheti a *Csoda és Kósza*-történeteket, kalandjaik, különösen az eredeti megjelenések kiváló illusztrációi nélkül, e médiumban kevésbé működnek, mint első közlésükkor.

A könyv végső, *Alkonyat* című egysége az utolsó két szépprózai gyűjtemény, a *Várok ránk*, valamint *Az utolsó fiamnak* írásaiból válogat, a végpontnak szánt történetek érezhetően a halálba érkezés élményét készítik elő. Ebben a sorrendben közreadva az író szövegei valóban egyre hangsúlyosabban foglalkoznak az elmúlás problémáival. *Az utolsó puncstorta* a gyerekkor ízeit, *Az utolsó zongorázás* a ritmusokhoz és dallamokhoz fűződő gyakorlatokat, rajtuk keresztül pedig láthatóan a létezés intellektuális és fizikai gimnasztikáit emeli megfigyelői és emlékezői rítusainak középpontjába. E szövegvilág nem nélkülözi a szürrealis elemeket sem, Zebegényi, a krónikás gyakori alakmása a *Pietá profana* római utcákat járó barangolójaként Olaszországban Szent Mihály arkangyallal találkozik, az *Alkonyat* infernalis-karneváli éjszakai utazásában természetes módon válik kalauzává egy medve. A *Pietá profana* római utcákon focizó fiúkat szemlélő rögzítője a mozdulatokban, az apró történetekben is a dolgok elvesztését szemléli: „Ezen a téren, ebben a játékban megtalálható volt a mulandóságban egyedül föllelhető, apró örökkévalóság. Belefeledkezni valamibe, gondolta Zebegényi.” A halállal való találkozások pillanatai a napi, írói feladatokban, a mozdulatok félbeszakadásában, a percek elillanásában, a tárgyak eltűnésében a memento mori atmoszférájával telítődnek. A témafelvetések a szétbomlás megfigyelésének hagyományos lehetőségeivel dolgoznak, ebben a tekintetben Czigány Zoltán prózája több esetben kiszámíthatóan működő gépezet, elbeszélői a naplószerű feljegyzések vallomásossága valamint a hagyományos emlékező technikákat alkalmazó novella közti vékony határvonalon mozognak. Mindez sokszor várt és kiszámítható utakat, megfogalmazásokat eredményez, ám elbeszélőik az ábrázolás finomsága, a jelenségekhez közel hajolás gesztusai miatt többször lendülnek át ezen a minőségi akadályon.

A Hungarovox Kiadó kötete előlapján a szerző fotójával, egyszerű sötétzöld háttérrel diszkrét, ám nem különösebben izgalmas borítótervet kínál, amely utolsó meglepetésként hátoldalán a *Kötött forma* című képverset, Czigány korai és meglehetősen kis számú lírai kísérleteinek egyikét teszi meg az olvasást lezáró gesztusnak. A 2011-ben, fiatalon elhunyt író szövegeit szemlélő válogatás szerkeszté-

si elveivel persze lehet vitatkozni, néhány jó, és az itt bontakozó tendenciákba nagyon is illeszkedő darab talán indokolatlanul maradt ki belőle. *A hasnyálmirigy az ördögé* a betegség-tematika esztétikai megjelenítése, a *Nápolyban most is dél van* pedig a látványban elmerülő, az „elbeszélés nehézségeivel” küzdő utazót idéző alaphelyzete miatt lehetett volna izgalmas építőköve a szöveghalmaznak. Az kétségtelen, hogy a könyv szándéka szerint reprezentatív életműkövetés, amely a torzóban maradt pálya legjobb pillanatait igyekszik felidézni. Működőképes törekvésnek bizonyult azonban, hogy az inkább alkalmi műfajok, a kritikák, a dokumentarista, elsősorban naplótöredékeket, forgatási jegyzeteket, fragmentumokat imitáló elbeszélésmód tanulságos, ám sok szempontból kevésbé jól érvényesülő elemei nem kerültek be *Az utolsó mondatba*. Czigány Zoltán utolsó könyve láthatóan tiszteletre méltó kiadói és válogatói szándékoktól vezérelt kiadvány, amely felkeltheti az író világát nem ismerők figyelmét. Mégis, talán hatásosabb lesz az első találkozás, ha a történetek közt bolyongást a *Posta Dukába*, a *Várok ránk* vagy *Az utolsó fiannak* szellemi örökséget, családi legendáriumot, és az eltűnés formáit érzékenyebben kontextualizáló közegekben kezdik meg a szövegekbe merülő olvasók. A Csoda és Kósza-kalandok szellemes novellái pedig első kiadásuk eredeti képi víziói igazán ünnepi pillanatai ennek az univerzumnak. Az alkotó elbeszéléseit folyóiratbeli publikálásukkor vagy korábbi köteteiből figyelemmel követők az utolsó „jelentést” lapozgatva a hiánnyal szembesülhetnek újra, egy finom és érzékeny elbeszélői hang be nem teljesülő ígéretein, már meg nem valósuló lehetőségein tűnődhetnek el még egyszer.

(Hungarovox Kiadó, 2012)

Kovács Krisztina

(Az írás a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 témaszámú projekt keretében készült. A TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című projekt az Európai Unió támogatásával, az Új Széchenyi Terv keretében valósult meg.)

„Valami összeköt...”

(Boško Krstić: *Az azúr őrzőinek legendája*)

Boško Krstić legújabb kötete izgalmasnak indul, s érdekesként zárul. Ebben a változásban rejlenek a könyv érényei s gyengéi egyaránt. A fényképekkel gazdagon illusztrált kötet már külsejében is különleges: inkább hasonlít albumra, mint tisztán irodalmi szövegre, s ez nem véletlen: Krstić könyvének főhősei ugyanis vázák, méghozzá a palicsi Zsolnay-féle kék vázák.

Valóságos képzőművészeti krimiként indul *Az azúr őrzőinek legendája*, melynek már címe is titokzatosságra utal. „Ki volt, aki szájon lőtte a Szabadka melletti Palicsi-tó partján álló kék kerámiaváza vízi istenségét, s mi okból tette?” – ezzel a kérdéssel kezdődik a kötet, s az első oldal bevezetőként funkcionáló bekezdése ekképpen zárul: „Tökéletes bűntény.” A könyv hátlapján Szirtes Gábor irodalmi riportkönyvként definiálja Krstić kötetét, ugyanakkor a Pro Pannonia által kiadott

könyv nem marad a képzőművészeti krimi vagy az irodalmi riportkönyv egy valós eset utáni nyomozást ígérő kategóriájában. A szövegben észrevétlen, a narrátor mikor kezd az addigiakhoz képest valami egészen másról gondolkodni, s ez a könyv végéig fokozatosan erősödő, inkább értelmező, semmint felderítői hozzáállás sokkal inkább esszéregény nyé alakítja a szöveget, jelentős(ebb) súlyt adva így a leírtaknak. Akik tehát az első oldalak után izgalmas, ám tét nélküli leírást várnak, a nyomozás végén megoldással, azok részben mindenképp csalódnai fognak. A kötet (nem meghatározható, honnan kezdődő) vége azoknak lehet érdekes, akiket az érdekel, amit a hátsó borító szövege is említ: hogy „hogyan változott meg ez a valamikor különösen [...] gazdag kulturális régió”. Más esetben *Az azúr őrzőinek legendája* könnyen válhat helyenként zavaros, és emiatt unalmas, se füle-se farka albumkönyvvé. Krstić tehát könnyen eshet a saját maga által kialakított csapdába azzal, hogy könnyed műfajt ígér, s mégis fontos könyvet ad. A magam részéről azonban ezt nem tekintem a szöveg hibájának, sőt, épp a konkrét eset utáni nyomozás elhalványítása és a kulturális régió működésére való fókuszálás menti meg a könyvet, elvégre az könnyen belátható, hogy a palicsi kék vázák ügye önmagában nem akkora horderejű, hogy joggal tarthatna számot egy róluk szóló könyv a helyinél szélesebb körű érdeklődésre.

Az első oldalakon megkezdett nyomozás tehát részben ürügyül szolgál a szerzőnek arra, hogy művének szépirodalmi jelleget is adjon, valamint arra, hogy ezen keresztül a vajdasági irodalmi-kulturális régió néhány fontos kérdésére rávilágítson. A nyomozás, ha úgy tetszik, *jelképes*, ahogy Boško Krstić szinte minden könyvében. A szöveg összes fontos és központi tényezőjének elmosódtak a kontúrjai, a helyi legendák és szöbeszéddek veszik át a tények szerepét, a biztos és érthető helyett a bizonytalan és az érthetetlen mentén halad a narrátor. S ez az, ami a címben megjelenő legendaszerűséget garantálja, hiszen „az emberek legendát költenek arról, amiről nem tudnak semmi bizonyosat.” (11.) A vázák rejtélyes története Palicsról indul, itt található a kötet borítóján is megjelenő kék váza, melynek szájába valamikor, valaki, valamiért kétszer belelőtt. Nemcsak a lövés körülményei vesznek homályba, ugyanennyire rejtélyesnek festi le Krstić „a homokpusztában ki tudja mi módon és mikor létrejövő település[ti]” is. (10.) Palics ősi, misztikus helyszínként jelenik meg, s ezt a különös hangulatot elsősorban az a tó biztosítja, amelynek partján a kék vázák is állnak. „A tó zavaros, zöld vizében mintha élnének még azok az állatok, amelyek más helyeken rég kihaltak, partján a szelek iránya, az emberek természete változó.” (8.) Krstić Palics történetét bogozgatva fogalmazza meg azt, ami a kötet egészére igaznak bizonyul: „legendák elegyednek a valósággal, és nincs világos választóvonal múlt és jelen között.” (9.) Palics fürdővárosként vált a környék meghatározó településévé, „története és léte az itteni két legfontosabb és legértékesebb elem, a földön és a vízen alapszik.” (12.) Különböző gyógyfürdők, s ami a kötet jelképrendszerén belül még meghatározóbb: sárfürdők álltak a látogatók rendelkezésére. A *sár* a legalapvetőbb szimbóluma a kötetnek: a sárfürdő az ember és természet közti érintkezés legelmeibb formájaként jelenik meg, és a vázák is kerámiából készültek „(s mi más a kerámia, mint égetett agyag)” (13.). Mindennek megfelelően „az ember és a természet közötti érintkezés szimbólumaként és a tó csodájának magyarázatoként bukkan elő a múltból ez a két kerámiaváza, amelyet 1910-ben Zsolnay Miklós, a pécsi gyár tulajdonosa ajándékozott Palicsnak [...]” (14.) Ezek